

Ondskan

Jan Guillous bästsäljare *Ondskan* handlar om våld. Det handlar om att den som blir slagen i sin tur också slår. Miljön är en internatskola med starka inre motsättningar, ett samhälle mitt i samhället. Hur skall skolan organiseras, vilka roller skall den spela? Nu har boken blivit film.

Rekommenderad från åk 9

EN FILMHANDLEDNING AV
ANDREAS HOFFSTEN & CLAS ÖSTERHOLM

Handling

Året är 1959. Erik Ponti är 16 år och bor i Stockholm tillsammans med sin mamma och en auktoritär och sadistisk styvpappa som tar första bästa tillfälle att rituellt bestraffa Erik med spöstraff. Vid middagsbordet räcker det att Erik tappar en gaffel för att styvfadern ska slå till honom i ansiktet och sakligt tala om att de efter maten ska "talas vid" – vilket är detsamma som bestraffning. Medan Erik pryglas med piskan lindrar mamman sin ångest med att spela piano i ett angränsande rum.

I skolan har Erik hamnat i slagsmål där han brutalt misshandlar en annan elev. Det resulterar i att han blir kallad till rektorn som upprört meddelar att Erik härmed är relegerad – trots att han uppenbarligen har läshuvud. Men rektorn är oersonlig och menar att: "Det finns bara ett ord för sådana som du. Ondska! Ondska i sin renaste form!"

När Erik kommer hem är mamman redan informerad om vad som hänt. Hon har sålt ett antal värdefulla tavlor och fått hjälp av advokat Ekengren så att Erik nu fått en plats på internatskolan Stjärnsberg långt bort från stan. Detta är hans sista chans att få betyg så att han kan komma in på gymnasiet. Tåget går redan

om några timmar och på Eriks rum ligger en kavaj med skolans emblem och en slips.

Stjärnsberg påminner om en stor herrgård inbäddad i grönskande alléer och välklippta gräsmattor. Erik hälsas välkommen av Otto Silverhielm, en gymnasieelev med typiska överklassmanér, som visar Erik tillrätta. Erik ska bo på elevhemmet Cassiopeja där realskoleeleverna bor. Silverhielm berättar att principen är att ju högre upp i klasserna man kommer desto bättre elevhem, så när man nått fjärde ring, som han själv, får man bo på elevhemmet Olympen. Silverhielm förklarar att Erik ska vara glad att han hamnat på Stjärnsberg – och är det något han undrar över är det bara att fråga, för här på Stjärnsberg tillämpar vi kamratuppföstran.

Erik får dela rum med Pierre Tanguy, en lite knubbig bokälskande kille i glasögon som betraktas som realskolans bästa elev. Pierre kommer även han från Stockholm, men hans pappa arbetar utomlands i affärer. De båda killarna hälsar lite avvaktande på varandra. Pierre förklarar att här är det eleverna som håller i ordningen, de äldre eleverna uppfostrar de yngre.

Erik och Pierre går till matsalen för att äta. Där råder en strikt rangordning hur eleverna placeras vid långborden. Vid den övre änden av Eriks bord sitter bordschefen Otto Silverhielm och vicebordschefen Gustaf Dahlén. Under måltiden kallas plötsligt en av eleverna vid Eriks bord fram till vice bordschefen för bestraffning, en så kallad peppis, för ovårdat bordsskick. Peppisen innebär ett slag med skaftet av en bordskniv mot skallbasen. I en avskild del av matsalen sitter rektorn och hela kollegiet, som trots att de är väl medvetna om vad som pågår inte ingriper eller ens reagerar.

Under en historielektion om folkstammar ber läraren Melander Erik att stiga fram och ställa sig vid katedern. Läraren beskriver lyriskt Eriks kropp som ett ypperligt exempel på den germanska folkstammen. För att visa på ett motsatt exempel, den sydländska typen, får Pierre gå fram till tavlan för en föraktfullt nedlåtande granskning.

Erik som är en duktig simmare besöker skolans simhall. Först blir han avvisad av några elever som är med i skollaget, men när han till deras stora förvåning visar sin snabbhet i vattnet blir han antagen i laget. Den sympatiska gymnastikläraren Berg – som ryktas vara socialdemokrat – får upp ögonen för Eriks talang i bassängen.

Kamratförtrycket gör sig alltmer påmint med peppisar och förnedrande oannonserade inspektioner av elevrummen. Pierre menar att det bästa är att vara så anonym som möjligt och att inte sticka ut. Och när Erik frågar vad som händer om man slår en rådsmedlem, svarar Pierre att "Då blir det relLEN direkt." Erik beslutar sig för att vägra ta emot peppisar, vilket innebär att man blir kallad till rådet och bestraffas med en "lördagsöndag", med andra ord straffarbete och arrest under helgerna. Något som inte stör Erik, då han i så fall slipper åka hem.

Erik börjar alltmer bli betraktad som "ny och kåftig" och ett tacksamt mål för bestraffning. Han kallas bland annat en dag upp till Olympen för att putsa en hög med leriga skor åt Dahlén och hans kumpaner, men Erik vägrar.

Vid ett senare tillfälle stöter Erik och Dahlén ihop i skolkorridoren och Dahlén försöker provocera fram en ursäkt från Erik. Erik vägrar ånyo och blir utmanad i rutan. Rutan är en plats, en kvadratisk betongplattform, där det är tillåtet att göra upp. Den utmanade får en tid då han ska infinna sig, sedan ska han få stryk – oftast av två gymnasister – tills han kryper ut på alla fyra och ber om nåd. Erik överväger att anta utmaningen men efter

en hel del vankelmod vägrar han ställa upp – och blir enligt traditionen i gengäld kallad Råttan.

Erik blir en dag ställd inför rådet anklagad för uppkäftighet. Rådet är anordnat som en rättegång med sekreterare, domstolsledamöter och med Silverhielm som ordförande. Erik tar det inte på allvar utan käftar trotsigt emot. Han vägrar att be om ursäkt för sitt beteende och det slutar med att han får mängder av ”lördagsöndagar” som straff. När helgen kommer får Erik utföra straffarbete. Han ska gräva en stor grop i gräsmattan, för att senare återigen fylla igen densamma. Senare i matsalen söker en av flickorna som arbetar i köket, Marja, kontakt med Erik. Hon kommer från Finland och de två börjar så smått umgås – men i all hemlighet då det är strängeligen förbjudet för skolans elever att ha någon relation till kökspersonalen. ”Det blir relLEN direkt”, säger Pierre.

Det börjar dra ihop sig till den traditionella Klostrnatten. Då ska de ”nyaockkäftiga” bestraffas beroende på hur käftiga de varit under höstterminen. Klostringen sker som regel på natten. Då kan Rådet när som helst storma in på elevrummen och bestraffa någon på det mest förnedrande och brutala vis. Erik och Pierre, som är övertygade om att det är Erik som kommer att råka illa ut denna gång ligger vakna och inväntar anfall. Det kommer i form av att rådsmedlemmarna kastar in en hink full med avföring i rummet. Erik beslutar sig för att hämnas. Han och Pierre samlar ihop avföringen i hinken och Erik smyger ett par timmar senare upp till Olympen där han obemärkt håller hela hinkens innehåll rakt i ansiktet på Silverhielm.

I matsalen dagen därpå börjar Erik trakassera Silverhielm. Erik tycker att det luktar skit i matsalen. ”Vem är det som stinker, är det du Skitenhielm!” Silverhielm blir ursinnig och börjar besinningslöst misshandla Erik, som utan att slå tillbaka stående tar emot slag efter slag tills blodet sprutar och rektorn ser sig tvingad att ingripa efter att Marja har skrikat.

Erik återhämtar sig efter incidenten i matsalen. Det är dags för skolmästerskapen i simning och Erik dominerar tävlingen och har chansen att ta hem totalsegern – något som inte ses med blida ögon från de andra simmarna. Det är nämligen uppgjort att eleven Lewenheusen, vars far skänkt den eleganta vinnarpokalen, ska få vinna. Erik är emellertid tveksam med tanke på eventuella negativa konsekvenser om han skulle vinna. Men gymnastikläraren Berg ser det som en möjlighet att sätta de andra på plats och uppmuntrar Erik och lovar att om han vinner kommer han att bli oantastlig. Erik tar hem segern.

Erik åker hem för att fira jul. Hemma är allt sig likt och styvfadern finner anledning i Eriks dåliga betyg i uppförande att bestraffa honom efter middagen.

Tillbaka på Stjärnsberg söker Erik kontakt med Marja, men hon vill inte kännas vid honom, hon är rädd att förlora jobbet. Rådet har också inlett en ny taktik för att komma åt Erik – nämligen genom att trakassera Pierre. Uppgifven slutar Erik med simningen. Berg blir bestört och tycker att Erik sviker, men Erik hävdar som försvar att det inte finns någon heder på skolan.

Erik kallas upp till Olympen där Silverhielm och Dahlén håller ett förhör med Pierre. Pierre är naken och de försöker få honom att erkänna att han tjuvrökt genom att hota med att fimpa en cigarett mot hans bröst. Erik stiger då fram och ber dem fimpa på honom istället. Dahlén trycker tveksamt och skräckslaget den glödande cigarett mot Eriks bröst. Erik stålsätter sig och reagerar inte på smärtan och han och Pierre får lämna rummet.

Pierre utmanas senare i rutan. Erik vädjar att han ska vägra men Pierre ser ingen annan utväg än att gå dit. De bägge vän-

erna diskuterar våldet på skolan och hur det bör bemötas.

Pierre går dock till rutan där han blir svårt misshandlad.

Under en lördagsöndag på väg till matsalen överraskas Erik av Silverhielm och en grupp elever. De binder fast honom i fyra pålar nedslagna i gräset – som Erik tidigare själv slagit ner i marken som straffarbete. De håller varmt och kallt vatten över honom och lämnar honom i den kalla natten. Marja kommer till undsättning och räddar livet på honom. Hon tar med honom hem och de tillbringar natten tillsammans.

När Erik har återhämtat sig och kommer tillbaks till sitt rum har Pierre flyttat. Han har lämnat kvar ett brev till Erik där han skriver att Erik är hans bästa vän, men att han fått nog av pennalismen och ser sig tvingad att byta skola. Biologiläraren Tranströmer, en av skolans populäraste lärare, är mycket upprörd över att Pierre slutat och han anklagar Erik och de andra för att de inte ställde upp för Pierre. Att det som hänt är omoraliskt och skamligt. ”Man blir relegerad om man slår en rådsmedlem”, blir Eriks försvar.

Erik har fått nog och han utmanar Dahlén i rutan. Han möter Dahlén och von Schenken och inleder med att detaljerat beskriva den smärtsamma behandling han tänker ge dem. Det slutar med att han snabbt och effektivt får de två att blödande krypa ut ur rutan.

När Erik söker kontakt med Marja får han veta hon blivit avskedad. Erik får en dag brev från henne där hon skriver att hon ”inte är på barn”. Silverhielm får nys om brevet och under en inspektion beslagtar han det och ger det till rektorn. Resultatet blir att Erik kallas till rektorn som meddelar att han omedelbart relegeras på grund av att han haft en relation med kökspersonalen. Erik vill ha tillbaka brevet – men rektorn vägrar.

Dagen efter överraskar Erik Silverhielm under en ridtur i skogen. Han får Silverhielm på knä och hotar att slå ihjäl honom med en stor gren medan Silverhielm hulkande ber om nåd. Han kräks av rädsla och lovar Erik pengar om han låter honom leva. Men Erik lägger lugnt ner grenen och säger; ”Trodde du att jag skulle döda dig. Jag är inte som du.”

Erik är bedrövad över att han blivit relegerad. Han packar sina saker och ser då den lagbok han fått av Pierre i julkapp, vilken får honom att tänka på advokat Ekengren. Erik dyker oanmäld upp på rektorsexpeditionen och förklarar att det enligt postlagstiftningen är olagligt av rektorn att behålla brevet. När rektorn fortfarande vägrar ge honom brevet dyker Ekengren upp i rummet och förklarar i förtäckta ordalag att om inte relegeringen tas tillbaka så kommer uppgifter om vad som pågår på skolan att läckas till pressen vilket kommer att sätta skolans rykte på prov.

På examensdagen får Erik sitt slutbetyg och i bilen bort från Stjärnsberg kastar han ut skolans emblem genom bilrutan.

Hemma ska det ätas middag. Mamman är mycket stolt att Erik klarat av skolan med goda betyg. Styvpappan är emellertid mindre nöjd med Eriks skrala sedebetyg efter historien med Marja. När Erik plötsligt börjar säga emot och försvarar Marja blir styvpappan ursinnig. Men när de som vanligt går in i sovrummet stannar Erik upp och vänder sig mot fadern och säger; ”Det är slut nu. Du ska bort härifrån, fattar du det. Om en halvtimme kommer du att befinna dig på sjukhus, /.../ du kommer att skrika tills du svimmar. Sådana som du måste förgöras.” Innan han stänger dörren vänder han sig till sin mor och säger: ”Det här är sista gången, sedan aldrig mer.”

Filmen avslutas med att Erik och Pierre möts på gatan utanför Pierres hem. Pierre är elegant klädd och på väg utomlands och

Erik berättar att han har fått sommarjobb som springpojke på ett advokatkontor. ”Vi ses” säger de till varandra, tar avsked och Erik cyklar vidare genom Stockholm.

Skolan och samhället

Filmens berättelse utspelar sig i slutet på 1950-talet och handlar om en skola med extrema förhållanden men historien rymmer ändå en stor allmängiltighet när det gäller frågor om skolans roll i samhället, vad det är för normer som ska gälla på en skola och vem som bestämmer dessa. Internatskolan Stjärnsberg är som ett isolerat mikrosamhälle med egna lagar och regler. När Pierre ger Erik en lagbok i julkapp säger han lite uppgivet att Lagboken inte gäller på den här skolan. ”Det är konstigt. Skolans lagar borde ju inte stå över rikets lagar.”

När Erik anländer till Stjärnsberg så är han till en början både lättad och lite förvånad när Pierre berättar att lärarna inte slår eleverna – vilket han är van vid från sin skola i Stockholm. Istället tillämpas kamratuppföstran. Det är eleverna som håller ordningen. När Pierre berättar detta för Erik skvallrar hans ansiktsuttryck om att det inte är så bra som Erik först tycks tro. Även om det är eleverna som bestämmer ordningen på Stjärnsberg så är skolan organisatoriskt uppbyggd efter militär modell med raka led, disciplin, lydnad, ordning – och bestraffning. Systemets regler är enkla – vilket Silverhielm förklarar för Erik i scenen när de hotar Pierre med cigarett. ”Ingenting av det här skulle ju behöva hända bara alla följer reglerna. Det är ju därför det finns regler”, upplyser Silverhielm.

Lärarna har förpassats till passiva betraktare. Det som pågår utanför klassrummet är inte deras sak – så länge eleverna håller sig inom lagens ramar. Den ende av lärarna som opponerar sig är Tranströmer. Han reagerar med avsmak mot vad som händer Pierre; ”Vad som skiljer människan från djuren är moralen, förstå att skilja gott från ont”, menar han uppgivet.

- Rektorn säger i sitt avslutningstal; ”Det är min tro att ni nu kommer att gå ut i livet som bärare av vad vi så stolt kallar Stjärnsbergsandan.” Vad är det för anda som eleverna från Stjärnsberg bär med sig ut i samhället?
- Internatskolan Stjärnsberg visar i en extrem form på hur skolan generellt inte enbart är en plats där eleverna skaffar sig kunskap och erfarenheter i klassrummet. Tiden utanför klassrummet tillsammans med de andra eleverna är minst lika betydelsefull i formandet av det egna jaget. Resonera kring detta utifrån hur det är på Stjärnsberg men också hur det är på din skola.
- Vilken betydelse har lärarkollektivets passiva hållning, hur tänker de? Vad är en lärares uppgift?
- Livet på Stjärnsberg är uppbyggt kring ett förtryck av de unga och svaga och respekt för de äldre och starkare vilket skapar rädda och kuvade elever, men även hämndbehov. Detta väcker frågor om hur en bra lärandemiljö borde se ut på en skola. Diskutera vad som är grundförutsättningarna för elevernas lärande i en skola.
- Vad är skolans uppgift? Ska skolan anpassa eleverna för framtida yrkesbanor, eller är skolans roll att förbereda eleverna för framtiden på annat sätt? Diskutera begrepp som kunskap och uppföstran i relation till skolan. Vad är det för värdegrund skolan ska vila på?

Våld och förtryck

En av filmens grundfrågor är hur vi människor ska förhålla oss till våld. Kan våld ibland vara berättigat – och i så fall i vilka situationer?

Erik kan stå emot pinnalismen genom sin fysiska och psykiska styrka. De fruktansvärda erfarenheter han bär med sig hemifrån har tvingat honom att lära sig ta stryk, och han vet därför hur våldets och förtryckets mekanismer fungerar. I filmens inledning hör vi på ljudspåret hur Erik förklarar; ”Jag vet hur man ska andas och inte andas. Hur man ska tänka för att inte svimma eller bli galen.”

Den styrka och erfarenhet han fått under året på Stjärnsberg får honom i sin tur att sätta stopp för styvpappans despotism i hemmet. Men man kan naturligtvis diskutera på vilket sätt Erik övervinner sin situation. Man kan kritisera Erik genom att säga att han segrar på systemets egna villkor. Han är den ende som gör motstånd på skolan och kan sägas ha ”vunnit” genom att han klarat av året utan att gett vika för förtryckarna. Men hans revolt har inte satt några spår på det förtryckande systemet som ju fortfarande är intakt när han åker därifrån. Situationen är densamma när det gäller styvfadern. Man kan tycka att Erik genom sina erfarenheter lärt sig att stå över våldet, inte vara slav under det. Ändå är det med faderns egna medel han angriper situationen i slutet.

- Diskutera detta resonemang. På vilket sätt övervinner Erik situationen på Stjärnsberg? Om vi ser förbi den rena revanschlusten – sympatiserar vi med Eriks handlande mot styvfadern? Vilken insikt är det som har fått Erik att vända sig mot sin styvfar i slutet av filmen? Varifrån har han fått kraften att sätta stopp för styvfaderns misshandel? Finns det någon segrare i den här historien?
- Kan våld ibland vara berättigat – och i så fall i vilka situationer?
- Varför är det bara Erik som lyckas göra motstånd? Efter att Erik blivit misshandlad av Silverhielm i matsalen frågar Pierre med visst obehag och rädsla i rösten; ”Vem är du egentligen?” Vem är Erik?

Den andra vägen att gå för att ”överleva” Stjärnsberg är att anpassa sig, böja sig för förtrycket, eller det som Pierre uttrycker som att inte sticka ut. Att inte tycka så mycket. Detta är Pierres och det stora flertalets strategi.

Vid ett tillfälle samtalar Erik och Pierre om varför Silverhielm är som han är. ”Är han född sån eller har han gått för länge på Stjärnsberg? Han kanske också blev slagen när han kom hit. Det är ju så systemet fungerar. Den som blir slagen som realskoleelev har ju alltid möjlighet att ge igen längre fram. Det är därför det bara fortsätter.”, menar Pierre. Kamratförtrycket hålls vid liv mycket tack vare att man vet att en dag får man möjlighet att ge igen – på en ny kull realskoleelever.

Vad som även skapar grogrund för medlöperi, passiviserar och håller nere oppositionsviljan, är att det inte enbart är en själv som blir utsatt för bestraffning utan även ens vänner får ta del av konsekvenserna. När exempelvis Erik vägrar ta emot en peppis vid matbordet så är det hans kamrat Johan som istället får ta straffet. Och när Silverhielm inser att han inte kan komma åt Erik ändrar de taktik och börjar trakassera Pierre istället.

- Hur skulle ni beskriva kamratuppföstran och "Stjärnsbergsandan"? Vad är det som gör att principen om kamratuppföstran blir så "effektiv"? Tror ni att den här typen av kamratförtryck enbart är något som finns på internatskolor eller kan man känna igen sig i på en vanlig skola idag?

- Fundera kring begrepp som gruppptryck, rädsla, karriärism, förakt för svaghet etc. som ligger till grund för pennalismen på skolan. Resonera kring vad som är motsatsen till det som styr förtrycket, exempelvis begrepp som samvete, demokrati, moral etc.

- Vem är Silverhielm – beskriv honom som person. Försök formulera de värderingar som Silverhielm står för. Jämför med Erik, Pierre eller lärarna Tranströmer och Berg. Den andra "onda" personen i filmen är Silverhielms ständige följeslagare Dahlén – vem är han? Vad är det som får Dahlén, von Schenken och andra att följa Silverhielm?

Rutan är en sorts frizon där det fysiska våldet får fritt utlopp. Det är den enda platsen där eleverna teoretiskt har möjlighet att försvara sig. Men det är naturligtvis enbart ett spel för gallerierna och ytterligare en arena för förtryckarna att visa sin överlägsna makt – och sätta sig i än mer respekt. Samtidigt visar scenerna från rutan hur "vanliga" elever förvandlas till en hetsande blodtörstig mobb och dras med i den stegrande våldsspiralen.

- Vad fyller rutan för funktion? Vad är det som får de övriga eleverna att förvandlas till en blodtörstig pöbel?

- Erik i filmen för en inre kamp med sig själv om och när han har "rätt" att använda sig av sin fysiska och mentala styrka och därmed våld. Samtidigt arbetar filmen med vår lockelse för våld, för action rätt och slätt. Här döljer sig kanske en konflikt, hur förhåller sig filmen till våldet?

Vänskapen mellan Erik och Pierre

Erik och Pierre utvecklar snabbt en vänskap efter att Erik har flyttat in på samma rum som Pierre på Stjärnsberg. Det kan vid ett första intryck verka lite förvånande eftersom de sinsemellan är så olika. Där Pierre är vek och intellektuellt orienterad är Erik fysiskt vältränad och intellektuellt mer osäker. Pierre kommer från en stabil och trygg hemmiljö. Erik har ett smärre helvete på hemmaplan. Bägge är också socialt lite vid sidan av på Stjärnsberg men utifrån olika utgångspunkter.

- Vad tror ni Pierre uppskattar hos Erik och tvärtom? Vad är det de finner hos varandra som de kanske saknar hos sig själva?

Klass och klassamhället

Livet på Stjärnsberg är strikt hierarkiskt, byggt på ett system av tjänare och betjänade och där vissa har privilegier och andra enbart skyldigheter. Det är en skola för överklassens barn där man i matsalen sitter enligt Adelskalendern eller förmögenhet, som Johan uttrycker saken. Klasslistorna domineras av namn som von Schenken, Lewenheusen, Silverhielm. Johans pappa är däremot socialdemokrat vilket i det närmaste ses som ett skällsord.

Men hierarkin på skolan tar sig inte enbart uttryck mellan eleverna utan även i förhållande till personalen – där kökspersonalen står lägst. Marja har flyttat från Finland för ett underbetalt jobb på Stjärnsberg där arbetsgivaren inte tillåter att hon är medlem i facket. Och för att ytterligare förtydliga skillnaderna mellan folk och folk gäller en av skolans strängaste lagar just förbudet med umgänge mellan elever och personalen i köket – vilket Erik får erfara.

Att tillhöra en övre klass innebär inte enbart eventuella ekonomiska fördelar. Det handlar kanske framförallt om social ställning och trygghet. Pojkarna på Stjärnsberg är predestinerade till tunga och betydelsefulla poster i samhället. När Pierre exempelvis blir måltavla för Silverhielms kampanj mot Erik och inte längre står ut med situationen, så har han i alla fall ett alternativ. Han kan sluta på skolan och söka sig någon annanstans. Erik däremot – som i och för sig har en välbärgad mor – är tvingad att klara situationen på egen kraft. Klarar han inte av att få slutbetyg från skolan, är hans möjligheter att studera vidare minimala.

Det finns ett område på skolan som emellertid till viss del tycks stå över den ojämna klasskampen, och det är idrotten. Gymnastikläraren Berg uppmuntrar Erik att ställa upp i skolmästerskapen i simning. Han menar att Erik ska visa dem att man inte behöver heta Lewenheusen för att vinna pokalen. Erik ska visa dem att man kan vinna i ärlig kamp, för "idrotten är demokratisk", som han uttrycker det.

Om man ser filmen i ett genusperspektiv så är det knappast någon positiv bild av män och manssamhället som målas upp. På skolan lever pojkarna i total frånvaro av kvinnor i en manlig värld där stereotypa karaktärsdrag såsom mod och styrka står högst i kurs. Kvinnorna begränsas till den förbjudna zonen av kökspersonalen. Dessa, i egenskap av Marja, visar däremot en sund avsky för vad som pågår på skolan. Och Marja attraheras också mycket riktigt av Eriks motståndsvilja och vägran att gå upp i rutan och slåss.

- Diskutera klasskillnaderna på Stjärnsberg. Hur kommer de till uttryck?

- Skulle situationen på Stjärnsberg vara annorlunda om även flickor gick på skolan? Hur skulle "kamratuppföstran" se ut på en internatskola för enbart flickor?

Familjen

Hemma lever Erik ständigt förtryckt av den sadistiske styvfadern som tar första bästa tillfälle i akt att fysiskt bestraffa honom. Man frågar sig naturligtvis varför han slår Erik.

Mamman kommer från en rik släkt, det är hennes värdefulla ägodelar som pryder hemmet och som blir Eriks räddningsplanka när han relegeras från skolan i Stockholm. Hon har klassmässigt gift ner sig med styvpappan som arbetar som servitör på en restaurang. Han vill emellertid se sig som lite finare – men Erik påminner styvpappan i filmens slut om hans position när denne opponerar sig mot att Erik haft ett förhållande med "det där finska ludret". "Hon är servitris, precis som du", svarar Erik.

Handlingen utspelar sig i slutet på 1950-talet då samhället var än mer patriarkaliskt än idag, och faderns roll i hemmet var ofta

den styrande. Men ju äldre Erik blir desto svagare blir styvpappans position. Möjligen kan man se de rituella bestraffningarna som en kompensation mot en känsla av underlägsenhet och för att hävda sin position i hemmet.

Eriks mamma får hjälplöst se på och förmår varken protestera eller ingripa. För att istället döva sin egen – och kanske även Eriks – smärta vid bestraffningstillfällena sätter sig modern vid pianot och spelar. När Erik blir relegerad ordnar hon emellertid snabbt och effektivt, genom att sälja några värdefulla tavlor, så att Erik kommer till Stjärnsberg. Hon verkar inte vara speciellt upprörd över vad som skett, men hon vill få hans avresa snabbt överstökad. Å ena sidan är det ett sätt att hjälpa Erik med studierna, men det kan även ses som ett sätt för henne att rädda Erik undan styvpappan.

I filmens slut ser man att mamman har ett blåmärke i ansiktet vilket kan förklara hennes återhållsamhet. Det är inte bara Erik som blir slagen.

- Fundera kring mammans roll. Vad skulle hon kunna göra annorlunda?

- Resonera kring varför styvpappan slår Erik?

Bok och film

Jan Guillous bästsäljare *Ondskan* tillhör de mest lästa svenska böckerna bland ungdomar och har tryckts i ständigt nya upplagor. Uppskattningar är gjorda på att cirka 2 miljoner har läst den.

Manuset till filmen är skrivet med Guillous bok som underlag vilken i sin tur bygger på erfarenheter Guillou själv hade efter att ha gått på internatskolan Solbacka utanför Flen som Stjärnsberg är löst tecknad efter. I en artikel i FIB-Aktuellt från 1966 återvänder Jan Guillou, nu som ung journalist, efter sju år till Solbacka för att göra ett reportage om missförhållandena på läroverket. I artikeln framkommer flera detaljer som Guillou senare beskriver i sin bok. T ex skriver han;

”Det var för sju år sedan. Jag var femton år och hade inte varit mer än ett par timmar på skolan förrän någon kom och gav mig order om att borsta en fjärderingares skor. Jag vägrade och ställdes samma kväll inför rådet, skolans domstol. Jag fick straffarbete en lördagsöndag för ”käft mot fjärderingare”.

Boken berättas i form av en inre monolog där huvudpersonen Erik gör en psykologisk resa, en utvecklingshistoria som beskriver hur Erik mognar och kommer till insikt om hur han skall värdera och därmed hantera både sina inre krafter och omvärldens sätt att bemöta honom.

Boken är tydligt uppdelad i två huvudavsnitt. Först möter vi Erik i folkskolan i Stockholm. Hemma blir han slagen för minsta anledning av sin pappa och han låter sin frustration från hemmet gå ut över skolkamrater som han misshandlar i slagsmål på skolan eller fritid. Det slutar med att han relegeras från skolan. Den andra delen handlar om tillvaron på Stjärnsberg.

Grovt sett finns två tydliga skillnader mellan boken och filmen. Dels är berättarperspektivet annorlunda. I boken är det Erik som berättar sin subjektiva historia. I filmen finns ett utifrånperspektiv, visserligen med Erik i fokus, men det är en berättelse om Erik. Den andra stora skillnaden gäller berättelsens disposition. Där tiden i Stockholm i boken upptar ungefär 20 % utgör samma skeende i filmen endast ett par, tre minuter.

Sen jobbar filmen förstås med andra medel för att berätta om samma sak. På så sätt kan man kanske säga att bokens mycket raffinerat detaljerade beskrivningar av brutna käkben och

knäckta näsor samt exakt hur Erik planerar att gå tillväga för att så effektivt och snabbt som möjligt besegra motståndaren – i filmen delvis har ersatts med en saftig ljudbild under slagsmålen. Vi hör alltså istället hur näsor och käkben formligen går av och kan lätt föreställa oss hur ont det gör.

- Ni som läst boken, kände ni igen er i filmen? Vilka är fördelarna med boken? Vad rymmer filmen som inte boken kan ge? Tycker ni filmens berättarmedel lyckas ersätta bokens nära beskrivning av Eriks kamp om våldet inom sig?

Källor

Ondskan av Jan Guillou (Norstedt, 1981)

Jan Guillous artikel om förhållandena på Solbacka publicerades i FIB-Aktuellt nr 38, 20 september 1966.

Anteckningar

.....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....

Produktionsuppgifter

Sverige 2003

Manus: Hans Gunnarsson & Mikael Häfström efter Jan Guillous bok

Regi: Mikael Häfström

Foto: Peter Mokrosinski

Klippning: Darek Hodor

Scenografi: Anna Asp

Kostym: Kersti Vitali

Musik: Francis Shaw

I rollerna

Erik Ponti – Andreas Wilson

Pierre Tanguy – Henrik Lundström

Otto Silverhielm – Gustaf Skarsgård

Dahlén – Jesper Salén

Marja – Linda Zilliacus

Fru Ponti – Marie Richardson

Styvpappan – Johan Rabeus

Gymnastikärare Berg – Magnus Roosman

Historielärare Melander – Mats Bergman

Läraren Tranströmer – Ulf Friberg

Rektorn på Stjärnsberg – Lennart Hjulström

Advokat Ekengren – Kjell Bergkvist

Tekniska uppgifter

Speltid: 114 minuter

Format: Cinemascope

Ljud: SRD/DTS

Censur: Från 11 år

Svensk premiär: 26 september 2003

Distribution

Columbia TriStar, Box 9501, 102 74 Stockholm Tel: 08-555 790 00, fax: 08-555 790 50 www.columbiatristar.se